



Müellif: Baha Tevfik

Dergi: Felsefe Mecmûası

Tarih: 1326

Münderecât: Felsefenin şekl-i ahîri - On sekizinci asırda Alman felsefesi - Kant - Kant'ın usûlü - Akl-ı mücerred hakkında tetkîkât ve imkân-ı ilim - Fikrete âit melekelerin tetkîk ve tahlîli - İlm-i mâ fevka't-tabî'a mümkün müdür? - Rûh ve kâinât ve Allâh hakkında Kant'ın mütâlaâtı - Akl-ı amelî ve ahlâk - Sanat

Kurûn-ı ûlânın muhtelif şu'bat-ı felsefiyyesinden ve bilhâssa Yunan felsefe-i câmiasından süzülüp gelen hakîkî ve mâddî esâslar; kurûn-ı vustânın her şeyi cehl ve akâmet pûşîdeleriyle örtmeye çalışan sakîm nazariyelerinden kurtulduktan sonra, yavaş yavaş yeniden kendini göstermeye başlamıştı. Tıpkı edebiyâta olduğu gibi felsefede de bazı eski nazariyât taraftarları bilmeyerek yeniliğe hizmet etmişler, hatta eski ile yeni arasında güzergâh olmuşlardır. Romantik edebiyâtı ile realist edebiyâtı arasında nasıl bir Victor Hugo görürsek, maneviyye felsefesiyle mâddiyye felsefesi arasında da bir Dekart, bir Bacon, bir Spinoza, bir Leibniz görebiliriz. Bunlar mâddî olmadıkları halde gerek düşüncelerinin azamet-i vüs'ati ile, gerek vazetmiş oldukları usûllerin hakîkat ve ciddiyetiyle felsefe-i hâzıraya pek büyük hizmetler etmişlerdir.

İşte on sekizinci asırda kemâl-i şaşaa ile Almanya'da tulû' ederek bütün cihân-ı mütefekkireyi istîlâ eden hakîkî felsefe bu esâslara istinâd etmişti.

O zamâna kadar itikâdiyye (dogmatizm) ve reybiyye (septisizm) nâmlarıyla ikiye ayrılabilen usûlât-ı felsefiyye mevcut idi. Felsefenin amelî ve tecrübî kısmında ve meselâ rûhiyyât şubesinde pek büyük terakkiyyât husûle geldiği halde kısm-ı nazarîsi bu gayr-i kâfi iki usûl yüzünden asla ciddî bir inkişâfa mazhar olamıyor ve dâimâ akîm kalıyordu.



1714 senesinde Prusya'da Königsberg kasabasında tevellüd eden Kant, üstâdı Hume'nin âsârını kemâl-i dikkatle okuduğu zamân, ilm-i mâ fevka't-tabî'a hakkında bu iki usûl ile hiçbir şey, hiçbir tetkîk yapılamayacağına kâni oldu.

O zamana kadar gelip geçen birçok filozoflar dâimâ mücâdele ve münâkaşalarla uğraşmışlar, fakat bu mücâdelât ve münâkaşâttan hiçbir netîce çıkaramamışlardı. Kant, bu kabîl mücâdelâtı insanın kendi gölgesiyle kavga etmesine benzetiyor, ve biri ne kadar hücûm ederse diğzerinin de aynı süratle kaçtığını söyleyerek netîcenin boşluğunu göstermek istiyordu. İtikâdiyye mesleki taraftârlarının körü körüne yaptıkları bu mücâdelâta karşı reybilere büsbütün inkâr tarafına sapıyorlar, mâ fevka't-tabî'a bir ilmin mevcut olamayacağını anlatıyorlardı. Bütün bu münâkaşâttan yalnız bir netîce çıktı ki o da ile'l-ebed meselenin netîcesiz kalacağı hakîkati idi.

İtikâdiyye mezhebi bizim aklımıza lâ yetenâhî bir kuvvet ve kudret bahşediyor, reybiyye mezhebi ise böyle bir kuvveti asla tanımadığını söylüyordu. Şu halde bu iki müddeî arasında bulmak için aklımızın muayyen bir hudûdunu çizmek ve onun ne dereceye kadar kuvvetli ve ne dereceye kadar âciz olduğunu göstermek lâzımdır.

İşte Kant'ın, akl-ı mücerred hakkında tetkîkât ve tahlîlât dediği şey bundan ibârettir. Meselâ tecrübe tarîkiyle şekil ve mesâfe fikirlerine mâlik olmasak tıpkı eskilerin yaptığı gibi arzın hudûdu vardır veyâhut yoktur diye bir mücâdele kapısı açabiliriz. Hâlbuki bu kabîl muayyen fikirlerimiz mevcut olunca mesele birdenbire şeklini değiştirir ve hür olunmak imkânı gösterir. Bundan anlaşılıyor ki "akl-ı mücerred" kendi başına her şeyi halledebilmek iktidârını hâiz değildir. Bu husûsta onun maddesini, teşekkülâtını, her şeyini ayrı ayrı tetkîk etmek ve derece-i kudretini inceden inceye anlamak lâzımdır.

Akil ile bir şeye hüküm etmezden evvel aklın ne olduğunu tetkîk etmeli, yani ölçülecek şeyden evvel ölçülecek âletin derece-i sıhhat ve isâbetini anlamalıdır.

Kant diyor ki: Akıl iki muhtelif tecrübeye girişebilir. Bazen birtakım faraziyeler ve nazariyeler husûle getirir, bazen de amelî ve tecrübî netîcelere elde eder. Birincide biz ancak bir temâşâger, ikincide ise aynı zamânda bir aktör vazîfesini îfâ ederiz. Şu halde aklın kıymeti, nazarî ve amelî inkişâfâtına göre iki muhtelif şekil arz eder. Nazarî inkişâfî kendinden ayrı ve müstakil eşyâ hakkındaki faraziyât, amelî inkişâfî da bizzat içine girerek



ve kendi eser-i sa'yi olarak elde ettiği tecâriptir.

Bundan anlaşılıyor ki Kant'ın felsefesinde iki mühim bâb vardır. Birisi: akl-ı mücerred hakkında tetkîkât ve imkân-ı ilm, diğeri: akl-ı amelî ve ahlâk...

Akl-ı Mücerred Hakkında Tetkîkât ve İmkân-ı İlm

Akl-ı mücerred hakkında tetkîkâta girişmek için Kant evvel emirde şu meseleyi mevzûbahis eder: Biz ne bilebiliriz? Hudûd-ı tecâriple mahdûd bir ilm-i müsbetin vücûdu mümkün müdür? Hudûd-ı tecâribi geçmek ve o hudûdun hâricine taalluk etmek isteyen bir ilm-i mâ fevka't-tabî'a olabilir mi? Bu suâllere cevâp verebilmek için evvelâ kendi havâss-ı maneviyemizi, melekât-ı akliyemizi tetkîk eylemek iktizâ ediyor.

Melekât-ı akliyemiz hakkında tetkîkât icrâ edebilmek de şu veçhile olur: Eşyânın "olduğu gibi" hali ile "göründüğü gibi" hali arasında bir fark var mıdır? Varsa bu fark nedir? Kant bu iki hal arasında dâimâ bir fark bulunduğunu söylüyor. Ve eşyânın olduğu gibi haline yani hâl-i asliyyesine "nomen", hâl-i mahsûsuna da "fenomen" itlâk ediyor. Felsefe-i şarkiyede nomene mukâbil, az çok bir fark ile "mâhiyet" kelimesi ve felsefe-i dîniyyede "hakikat-i eşyâ" tabîri var. Fenomene mukâbil de, yine biraz fark ile "misil" ve "şekil" ıstılâhları kullanılır.

Hâsılı biz hakikat-i eşyâyı değil, ancak o eşyânın hâl-i zâhirîsini idrâk edebiliriz. Meselâ ziyâyı değil, ziyânın ancak gözlerimizdeki tezâhürünü görmek bizim için mümkün olabilir. Bu tezâhür ise şüphesiz mâhiyet-i asliyye-i eşyâdan ayrıdır. Tıpkı bazı göz hastalarının bütün eşyâyı sarı veya kırmızı gördükleri ve renkli bir camdan bakan kimsenin o rengi bütün eşyâda mevcut imiş gibi görmesi kabîlinden biz de gözlerimizin teşekkülâtından gelen bazı hâlâtı eşyâya merbût zannederiz, yani bütün mahsûsâtımızda kendimizden birçok ilâveler bulunur; dâire-i vukûfumuz mâhiyetlerle değil, misillerle mâlâmâldir.

Şu mütâlaâttan Kant'ın istihrâc ettiği netîce-i felsefiyyeye gelince o da âlem-i ilm ve vukûfta katî bir sûrette tebdîl-i usûl etmenin lüzûmudur. Kozmografya âleminde Kopernik ne yaptı ise âlem-i ilimde Kant da onu yaptı. Kopernik "Güneş arz etrâfında döner" nazariyesini netâyîç ve tafsîlâtını bozmadan değiştirdi ve tamâmıyla aksine bir nazariye vazederek "Arz Güneş etrâfında döner" dedi.



(Mâ ba'di var)

Hazırlayan: Sümame Balcı

Editör: Furkan Yalçınkaya

Link: http://isamveri.org/pdfosm/D02324/1326_1/1326_1_6-8.pdf

İkaz: Bu yazının her hakkı mahfuzdur. Bu sebeple yazının bütün olarak bu sayfadan başka bir yerde neşredilmesi yasaktır. Ancak kaynak gösterilmesi (İKAN Akli İlimler Merkezi internet sitesinde yer aldığı ifade edilmesi) ve bu sayfaya doğrudan aktif bağlantı verilmesi şartıyla yazının kısa bir bölümü iktibas edilebilir. Bu yazının her türlü neşri, 5846 sayılı Kanun hükümlerine tabidir.